

len“ — Lewalter: Deutsche Volkslieder, S. 64.), die *drei* Rufe, als die vor dem Tode gewährten drei Wünsche. 2. An einigen Stellen lässt sich eine *Verschiedenheit in der Gestaltung* der Einzelheiten beobachten: in der oberhessischen Fassung zogen die Räuber ihre *Beutel* hervor und so boten sie drei-, sechs-, neunhundert *Taler* an, — in unserer Variante dagegen breiten sie ihre *Mäntel* auf, um die verlockenden zehn-, zwanzig-, dreissigtausend *Dukaten* draufzuzählen; in der hessischen Fassung ist der Bruder auf *Jagd* in dem Wald — in der Kistormás-er Variante *hütet* er *Schweine*, usw. 3. An einigen Stellen hat die Ballade unserer Kolonisten eine *Verstümmelung* erlitten, so ist vor allem das Schlussmotiv, die Rache des Bruders an dem Müller verloren gegangen. In stilistischer Hinsicht ist in unserer Balladenfassung eine *Tendenz zur Vereinfachung* bemerkbar, die zur Beseitigung der schmückenden Elemente, der Beiwörter, psychologischen Schilderungen usw. führte. — Auf dem Gebiet des *Rhythmus* und des *Reimens* bleibt unsere Variante hinter der Oberhessener etwas zurück, da die Mängel der mündlichen Überlieferung (Vergesslichkeit, Erklärungstendenz) an manchen Stellen zerstörend wirkten.

All diese Unterschiede, die zwischen den beiden Balladenfassungen bestehen, lassen sich durch die mehr als zweihundertjährige *isolierte* Entwicklung der Kistormás-er Ballade erklären.

Rács.

A Magyar Nyelvújítás Szótára szerint ez a szavunk irodalmunkban először 1792-ben fordul elő, de Tolnai azóta kimutatta (Nyr. XXXI, 153), hogy már a XVII. sz.-i Gelei Katona Istvánnál is megvan. Miklosich pedig (Nyr. XI., 415) a 'rákfogó háló' jelentésű *rácsa* tájszó szláv eredetét tárgyalva még hozzáteszi: „Vö. *rácsa*, *rács*: Flechtwerk és mrut. [= magyarországi rutén] *rač*: Gitter, Rost.“ — Ennyi mindössze az, amit eddig e szavunk eredetéről és történetéről tudunk. Ez pedig igazán nem sok. Én azonban azt hiszem, hogy ennél ma már többet is mondhatunk róla.

Szerintem a mi 'Gitter' jelentésű *rács* szavunk azonos a 'rákfogó háló' jelentésű *rácsa* tájszóval. Ennek szóvégi *a* hangja egyes vidékeken azért maradhatott el, mert egyes magyarok ezt tévesen 3. személyű birtokos személyragnak fogták fel. Hogy ez egyáltalán nem merész feltevés, bizonyítja az a körülmény, hogy ez a jelenség számos más szavunk történetében is észlelhető. Pl. *akác*, *alabárd*, *báb*, *baraboly*, *barack*, *beszéd*, *bolt*, *díj*, *gőrgöngy*, *haszon*, *kamat*, *kámfor*, *kapocs*, *kard*, *kárpit*, *kolbász* stb. Ezek is egykor mind *a* (vagy *e*) végűek voltak.

De hogyan fejlődött az ilymódon kétalakúvá vált *rácsa* ~

rács szónak eredeti 'rákfogó háló' jelentéséből a mai 'Gitter' jelentés? — Ennek magyarázatában abból kell kiindulnunk, hogy a rákfogó háló eredetileg egyáltalán nem volt olyan elegáns szerzőszám, mint amilyent ma a budapesti sporttűzletekben ilyen címen árusítanak, hanem nagyon is egyszerű volt. A MTsz. meghatározása szerint a *rácsa* ~ *rács* tájszó: „abroncsra alkalmazott rákfogó háló, amely gyakran merőben fűzfaháncsból van kötve“. De én fiatal tanár koromban végzett székely nyelv-járástanulmányaim során többfelé olyan rácshálókat is láttam, melyek nem is fűzfaháncsból, hanem vékony (valószínűleg szintén fűzfa-) vesszőkből voltak fonva. Mégpedig, ami a továbbiak szempontjából fontos, egymást rácsszerűen keresztező háncsszálakból vagy vesszőkből. Azért tartom ez utóbbi körülményt fontosnak, mert ennek alapján könnyen érthető, hogy a nép a rákfogó hálónak *rácsa* vagy *rács* nevét átvitte különféle más ehhez hasonló (t. i. szintén egymást keresztező vesszőkből, pálcákból, falécekből, esetleg vasrudakból való) szerkezetek elnevezésére is. A MTsz. szerint ugyanis más-más vidékeken feljegyzett jelentései még: lajtorja-alakú szénatartó a jászol fölött; falonfüggő kenyértartó farostély; a füstön álló sajtartó eszköz. Sőt néhol már, olyan lécekből összerótt szerkezetet is jelent ez a szó, melynek alkatrészei nem keresztezik egymást, hanem párhuzamosan haladnak egymással: lécekből vert fél konyhaajtó (MTsz.). Ilyen hasonlóságon alapuló átvitel következtében keletkezett szerintem a kétalakú *rácsa* ~ *rács* szónak eredeti 'rákfogó háló' jelentésén kívül végül még 'Gitter' jelentése is. A két alak és a két jelentés között aztán, mint számos más ilyen esetben is, jelentésmegoszlás történt: a régibb *rácsa* alak mellett általában csak a 'rákfogó háló' jelentés maradt, az újabb *rács* alak mellett pedig csak a 'Gitter' jelentés. (De van olyan vidék is, ahol a megoszlás ellenkezőleg történt: *rácsa* 'Gitter' és *rács* 'rákfogó háló'.) A magyar köznyelvbe e szónak csak *rács* alakja jutott be, s ez is csak a 'Gitter' jelentéssel. (A Miklosich idézte rutén *rač* e magyar *rács* átvétele.)

Ez volna tehát szerintem *rács* szavunknak a története. Szülőanyjának, a 'rákfogó háló' jelentésű *rácsa* tájszónak eredetét már nem kell magyaráznom, mert ez már nem ismeretlen a magyar nyelvészek előtt. Asbóth Oszkár ugyanis már rég kimutatta (Nyelvtud. I, 34—35), hogy ez egy szláv (valószínűleg ó-bolgár) **rača* főnév átvétele, ez utóbbiról pedig azt, hogy ez a szláv *raku* (> magyar *rák*) főnévnek szlávnyelvi származéka. Ezt a magyar nyelvészek előtt régóta ismert tényt csak azért említettem e helyen befejezőül, mert folyóiratunknak nem-nyelvész olvasóit (remélem ilyenek is lesznek nagy számmal) bizonyára meg fogja lepni, hogy 'Krebs' jelentésű *rák* szavunk és 'Gitter' jelentésű *rács* szavunk között ilyen szoros rokonság van.

Horger Antal.

Rács 'Gitter'. Das ung. Dialektwort *rácsa* 'Netz zum Krebsfang' wurde von einzelnen Ungarn irrtümlicherweise so aufgefasst, als ob der *a* Laut des Wortendes besitzanzeig. Suff. der 3. Pers. wäre (d. h. als ob es 'sein Krebsnetz' bedeuten würde) und darum wurde daraus in der Form *rács* ein neuer Nominativ abstrahiert. (In der Lautgesch. der ung. Wörter finden sich sehr viele solche Fälle. Z. B. ält. *akáca* 'Akazienbaum' > *akác*, ital. *alabarda* > *alabárd* u. s. w.) Die urspr. Gestalt des Krebsnetzes war ein Kreuz- und Quergeflecht aus dünnen Weidenruten. Auf Grund der Ähnlichkeit wurde dann dieses doppel-förmige *rácsa* ~ *rács* auch zur Benennung verschied. gitterartiger Gegenstände benutzt, so dass es auch zwei Bedeut. bekam: 'Krebsnetz' und 'Gitter'. Infolge eingetretener Spaltung der Formen und Bedeutungen blieb bei *rácsa* nur die urspr. Bed. 'Krebsnetz' und bei *rács* nur die sekund. Bed. 'Gitter'. Allgemein verbreitete sich nur das letztere; *rácsa* 'Krebsnetz' blieb Dialektwort.

Kodolányi János olyant mond, ami nincs.

(Folytatás.)

Az egyszeri honatya képviselőházi vitában állítása bizony-ságául a törvénykönyvnek ez s ez paragraphusára hivatkozott. Ellenfele megkereste a citált locust: hát biz ott nem volt az, amit a honatya állított. Kisült róla, hogy olyant mondott (feledékenységből), ami nincs. De mikor szemére térítették, még neki állt följebb:

— Nincs a törvénykönyvben? Elég baj! Benne kellene lenni!

* * *

Kodolányi Jánost hibáztattam azért, hogy 'hármán' értelem-ben *hároman* szóalakot ad a tatárjárás korát festő regénye egyik szereplőjének szájába egy kis ó-magyar íz végett. (Ó-magyar! — ebben van a vagyjal!)

Megtévesztette a kis deákok leíró nyelvtanának nem nyelvtörténeties „hangugrató“ elnevezése: ezek a leíró nyelvtanok ugyanis a *három* : *hármán*, *nyugalom* : *nyugalmat*, *sze-relem* : *szerelmet* szabású szavakat hangugrató tövűeknek nevezik. Szinte látta hát Kodolányi, mint ugrik ki a romlott középosztály nyelvén a *hároman*-ból az *o* s marad vissza *o*-jától fosztottan a degenerált *hármán*. Sőt azt is látja, hogy a finn *kolme* is úgy ugrott össze a Közép-hol-a-Häméből elérántotta *kolomé*-ből.

Látja ő. De sem a magyar, sem a finn nyelvtörténet évezredek óta ilyent nem látott.